

Σχετικά με τη διδακτική προσέγγιση του γλωσσικού δανεισμού

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγικά στοιχεία

- 1.1 Η τρέχουσα αντιμετώπιση του γλωσσικού δανεισμού
- 1.2 Η προσέγγιση του θέματος μέσα από το σχολείο
- 1.3 Σχετικά με την πρότασή μας για διδακτική προσέγγιση του γλωσσικού δανεισμού

2. Το γενικότερο πλαίσιο εφαρμογής του προτεινόμενου διδακτικού σεναρίου

- 2.1 Ζητήματα με τα οποία σχετίζεται
- 2.2 Προϋποθέσεις εφαρμογής –Επίπεδο μαθητών
- 2.3 Βαθμός δυσκολίας
- 2.4 Μέσα και υλικό που απαιτούνται για την υλοποίηση του σεναρίου:

1. Εισαγωγικά στοιχεία

1.1 Η τρέχουσα αντιμετώπιση του γλωσσικού δανεισμού

Ο γλωσσικός δανεισμός, συγκεκριμένα ο λεξιλογικός δανεισμός, δηλαδή η υιοθέτηση από τους φυσικούς ομιλητές μιας γλώσσας λεξιλογίου που προέρχεται από άλλες γλώσσες, αποτελεί ζήτημα πολυσυζητημένο και πολλές φορές παρεξηγημένο σε ό,τι αφορά την ελληνική. Οι αντικρουόμενες απόψεις που διατυπώνονται γύρω από το θέμα, στηριγμένες σε λιγότερο ή σε περισσότερο σοβαρή και πειστική επιχειρηματολογία, άλλοτε αποτελούν ψύχραιμη και επιστημονική προσέγγιση του ζητήματος και άλλοτε τείνουν προς την παραφιλολογία ή την ακραία κινδυνολογία. Η πιο έντονα προβαλλόμενη άποψη είναι ότι η ελληνική γλώσσα κινδυνεύει να αλλοιωθεί ή και να αφανιστεί εξαιτίας της μαζικής εισροής ξένων λέξεων από άλλες γλώσσες και κυρίως την αγγλοαμερικανική.

Το ενδιαφέρον που εγείρει το θέμα του γλωσσικού δανεισμού δεν είναι αμιγώς γλωσσολογικό, αλλά συνδέεται και με τις ιδεολογικού χαρακτήρα διαστάσεις που αποκτούν όλα τα ζητήματα γλωσσικής πολιτικής και γλωσσικής παιδείας.

1.2 Η προσέγγιση του θέματος μέσα από το σχολείο

Τα σχολικά βιβλία για τη γλώσσα, γυμνασίου και λυκείου, θίγουν ελάχιστα το θέμα του γλωσσικού δανεισμού και η προσέγγιση που πραγματοποιούν είναι μάλλον επιδερμική. Συγκεκριμένα, άμεση αναφορά στο δανεισμό γίνεται μόνο στο βιβλίο «Γλωσσικές Ασκήσεις για το Ενιαίο Λύκειο». Στο διδακτικό εγχειρίδιο που περιλαμβάνει γλωσσικές ασκήσεις για τους μαθητές του λυκείου η πέμπτη ενότητα,

με τον τίτλο «Λέξεις από ξένες γλώσσες στην ελληνική» (σελ. 145-150), είναι αφιερωμένη στο λεξικό δανεισμό. Μετά από σύντομη εισαγωγική αναφορά στο φαινόμενο του γλωσσικού δανεισμού, όπου και πάλι επισημαίνεται ο διαχρονικός του χαρακτήρας και γίνεται η διάκριση ανάμεσα στα προσαρμοσμένα και στα μη προσαρμοσμένα δάνεια, προτείνεται ένα σύνολο ασκήσεων. Οι ασκήσεις είναι συνολικά 7 και ακολουθούν τους εξής τύπους: Οι τρεις είναι ασκήσεις αντικατάστασης δάνειων λέξεων ή φράσεων (που εμφανίζονται σε συμφραστικό πλαίσιο ή αποπλαισιωμένες) με «αντίστοιχες ελληνικές». Η μία ζητά την απόδοση της σημασίας δάνειων λέξεων ή την εύρεση ‘αμιγώς ελληνικών’ συνώνυμων λέξεων και φράσεων (όλες εμφανίζονται αποπλαισιωμένες). Οι τρεις ασκήσεις στοχεύουν στη σημασιακά κατάλληλη χρήση παγιωμένων λέξεων και φράσεων προερχόμενων από τη λατινική (όπως *de facto*, *alter ego*, *in vino* κτλ.). Από αυτές τις τελευταίες, οι δύο ζητούν από τους μαθητές να δημιουργήσουν προτάσεις, για να εντάξουν στο κατάλληλο συμφραστικό πλαίσιο τις λατινικές εκφράσεις, και η μία να συμπληρώσουν κενά σε έτοιμες προτάσεις, επιλέγοντας την κατάλληλη λατινική λέξη ή φράση μέσα από μία δεδομένη λίστα.

Αδυναμία αυτόν των ασκήσεων είναι ότι έχουν μηχανιστικό χαρακτήρα, καθώς είναι ασκήσεις αντικατάστασης και συμπλήρωσης κενών. Δε δίνουν δηλαδή στους μαθητές την ευκαιρία να παραγάγουν λόγο με δημιουργικό τρόπο, ούτε την παρότρυνση διερευνήσουν το φαινόμενο του γλωσσικού δανεισμού και να μάθουν κάτι περισσότερο από όσα ήδη γνωρίζουν. Το ζητούμενο που θέτουν στους μαθητές είναι να βρουν το «σωστό», αυτό που ανταποκρίνεται στον κανόνα «ορθής χρήσης» της ελληνικής γλώσσας, που στη συγκεκριμένη περίπτωση υπαγορεύει να χρησιμοποιούν όσο το δυνατόν λιγότερες ξένες λέξεις, αντικαθιστώντας αυτές με τις «αντίστοιχες ελληνικές». Από αυτή τη διαδικασία αντικατάστασης εξαιρούνται οι παγιωμένες λατινικές λέξεις ή εκφράσεις, οι οποίες είναι καταξιωμένες εξαιτίας της λόγιας καταγωγής τους και επιπλέον επειδή προφανώς χρησιμοποιούνται σε σχετικά επίσημο επίπεδο ύφους. Στόχος των σχετικών ασκήσεων είναι να γνωρίσουν οι μαθητές τη σημασία τους και να μάθουν να τις χρησιμοποιούν σωστά, δηλαδή να τις εντάξουν στο κατάλληλο συμφραστικό πλαίσιο, που ενδέχεται να είναι τυποποιημένο. Μάλιστα, οι τρεις από τις συνολικά επτά ασκήσεις της ενότητας Ε’ «Λέξεις από ξένες λέξεις στην ελληνική» του βιβλίου «Γλωσσικές ασκήσεις για το Λύκειο» έχουν ως αντικείμενο την ορθή χρήση των λατινικών λέξεων και εκφράσεων που έχουν παγιωθεί στη νέα ελληνική και διεθνώς.

Γενικότερα, όποτε τίγεται το ζήτημα του γλωσσικού δανεισμού, παραβλέπονται όψεις του που αναδεικνύουν ότι συνδέεται με τις διαπολιτισμικές σχέσεις και συναλλαγές, που διαχρονικά συμβάλλουν στην ανανέωση και τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου των γλωσσών. Όψεις του φαινομένου που παραβλέπονται είναι ο *σημασιολογικός δανεισμός*, τα *μεταφραστικά δάνεια*, η ύπαρξη *διεθνισμών* και *αντιδανείων*. Η επίγνωση σχετικά με το σημασιολογικό και μεταφραστικό δανεισμό θα βοηθούσε τους μαθητές να κατανοήσουν ότι οι επιδράσεις μεταξύ γλωσσών δεν περιορίζονται στην απλή εισαγωγή λέξεων από τη μία γλώσσα στην άλλη, αλλά έχουν ευρύτερο χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, συμβάλλουν στην εξέλιξη της σημασίας των ήδη υπαρκτών σε μία γλώσσα λέξεων και στην παραγωγή νέων λέξεων με βάση τις ήδη υπάρχουσες. Από την άλλη πλευρά, η κατανόηση των διεθνισμών και των αντιδανείων αποκαλύπτει ότι το φαινόμενο του δανεισμού μπορεί να προσλάβει το χαρακτήρα δημιουργικής συναλλαγής μεταξύ των γλωσσών που συμβάλλει στον αμοιβαίο εμπλουτισμό τους.

1.3 Σχετικά με την πρότασή μας για διδακτική προσέγγιση του γλωσσικού δανεισμού

Επειδή θεωρούμε ότι ο γλωσσικός δανεισμός είναι θέμα που αξίζει τον κόπο να προσεγγιστεί στη σχολική τάξη με σοβαρότητα, μεθοδικότητα και χωρίς υπερβολές, στη συνέχεια προτείνουμε διδακτικές δραστηριότητες με τις οποίες αξιοποιούνται οι δυνατότητες αναζήτησης στα ηλεκτρονικά λεξικά της Πύλης. Άλλωστε, κρίνουμε σκόπιμη την ψύχραιμη και ουσιαστική αντιμετώπιση του ζητήματος εντός του σχολικού προγράμματος, μια και τα σχετικά ερεθίσματα που συνήθως έχουν οι μαθητές προέρχονται από πιο συντηρητικές ‘φωνές’, που διαμαρτύρονται για επαπειλούμενη αλλοίωση και φθορά της ελληνικής γλώσσας από την εισροή δανείων από άλλες γλώσσες.¹ Το περιβάλλον των ηλεκτρονικών λεξικών επιτρέπει τη διερεύνηση του διαχρονικού φαινομένου του γλωσσικού δανεισμού και παρέχει στα παιδιά τη δυνατότητα να εξοικειωθούν βαθύτερα με τις πραγματικές του διαστάσεις μακριά από την κινδυνολογία και τις αφοριστικού τύπου συζητήσεις. Ιδιαίτερα το περιβάλλον του *Λεξικού της Κοινής Νεοελληνικής* του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη δίνει τη δυνατότητα να διερευνηθεί κατά τρόπο συστηματικό η προέλευση του

¹ Χαρακτηριστικές είναι οι απόψεις που παρουσιάζονται από τον Καλιορή (1993).

λεξιλογίου που εντάσσεται σε διάφορα πεδία χρήσης της γλώσσας, να αναζητηθούν οι επαφές της ελληνικής με άλλες γλώσσες και, κατά προέκταση, να συζητηθούν οι πολιτισμικές επαφές που οδήγησαν και στις γλωσσικές αλλαγές.

Θεωρούμε ότι η διδακτική προσέγγιση του γλωσσικού δανεισμού είναι αναγκαίο να ενταχθεί στο πλαίσιο της διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας, με την προϋπόθεση ότι αποβλέπει στους ακόλουθους γενικούς στόχους:

- Να κατανοήσουν οι μαθητές ότι το φαινόμενο του γλωσσικού δανεισμού είναι διαχρονικό και αποτελεί αναπόσπαστη πλευρά της επαφής λαών, πολιτισμών και γλωσσών.
- Να ενημερωθούν για τις επιμέρους όψεις του προβληματισμού που εκφράζεται σχετικά με τα σύγχρονα δάνεια της ελληνικής από άλλες γλώσσες.
- Να αντιληφθούν και άλλες όψεις του γλωσσικού δανεισμού, πέρα από την πιο προφανή και πολυσυζητημένη, δηλαδή την τάση εισαγωγής αναφομοιωτών λεξικών μονάδων από τις λεγόμενες ‘ισχυρές’ γλώσσες (αγγλική, γαλλική, γερμανική). Η σφαιρικότερη αυτή αντιμετώπιση του φαινομένου του δανεισμού, σημαίνει να κατανοήσουν φαινόμενα όπως οι διεθνισμοί, τα αντιδάνεια, ο μεταφραστικός και ο σημασιολογικός δανεισμός.
- Το σημαντικότερο είναι να κατανοήσουν ότι το φαινόμενο του γλωσσικού δανεισμού είναι φαινόμενο ‘φυσιολογικό’ και να το αντιμετωπίζουν ως τέτοιο.

2. Το γενικότερο πλαίσιο εφαρμογής του προτεινόμενου διδακτικού σεναρίου

2.1 Ζητήματα με τα οποία σχετίζεται

-λεξιλογικός δανεισμός

-σημασιακή εξέλιξη του λεξιλογίου της ελληνικής

-μορφολογία: διεύρυνση του μορφολογικού πλούτου της ελληνικής, μορφολογική προσαρμογή δανείων

2.2 Προϋποθέσεις εφαρμογής –Επίπεδο μαθητών

Οι δραστηριότητες που προτείνουμε μπορούν να εφαρμοστούν σε μεγαλύτερες τάξεις, δηλαδή από μαθητές γ’ γυμνασίου και λυκείου. Προϋποθέτουν την εξοικείωση με το περιεχόμενο των όρων που χρησιμοποιούνται στο ετυμολογικό

μέρος του *Λεξικού της Κοινής Νεοελληνικής*, για να περιγράψουν φαινόμενα σχετικά με τον γλωσσικό δανεισμό.

2.3 Βαθμός δυσκολίας

Η εφαρμογή της δραστηριότητας ενέχει αρκετά μεγάλη δυσκολία, κυρίως επειδή εμπλέκει θεωρητικά ζητήματα γύρω από το θέμα του γλωσσικού δανεισμού. Για το λόγο αυτό, για την επιτυχή εφαρμογή της προϋποτίθενται τα εξής: α) ο δάσκαλος να έχει μελετήσει προηγουμένως σχετικά κείμενα και να κατέχει καλά το θέμα και τις αντικρουόμενες απόψεις πάνω σε αυτό και β) το σενάριο για τη διδακτική προσέγγιση του φαινομένου του γλωσσικού δανεισμού να είναι σχεδιασμένο κατάλληλα, ώστε να εμπλέκει τους μαθητές σε δημιουργική διερεύνηση του θέματος και να μην τους μετατρέπει σε παθητικούς ακροατές θεωρητικών προβληματισμών.

2.4 Μέσα και υλικό που απαιτούνται για την υλοποίηση του σεναρίου:

-Αίθουσα διδασκαλίας εξοπλισμένη με ηλεκτρονικούς υπολογιστές συνδεδεμένους στο διαδίκτυο.

-Υποστηρικτικό υλικό για την κατανόηση θεωρητικών ζητημάτων και εννοιών που σχετίζονται με το γλωσσικό δανεισμό. Από τη βιβλιογραφία που προτείνουμε, τα περισσότερα από τα κείμενα είναι κατάλληλα να αξιοποιηθούν ως υλικό στο οποίο θα στηριχθεί η θεωρητική διερεύνηση του ζητήματος από τους ίδιους τους μαθητές κατά τη διδακτική διαδικασία. Ορισμένα όμως από τα κείμενα αυτά, εξαιτίας της μεγάλης έκτασής τους και του εξειδικευμένου επιστημονικού περιεχομένου τους προτείνονται μόνο για τον διδάσκοντα που επιθυμεί να μελετήσει το ζήτημα εκτενέστερα και βαθύτερα.